

Після такої підготовчої роботи школярі одержують завдання описати весняну квітку (на вибір) так, щоб однокласники могли її відгадати. Перед складанням опису слід звернути увагу учнів на те, що квіткові рослини складаються з листків, стебла і квітки. Потім клас ознайомлюється з підказкою Всезнайка, у якій подано перелік слів для опису квітки, стебла і листків рослин.

Далі вчитель повідомляє дітям алгоритм їхніх дій: спочатку кожний учень обирає весняну квітку, яку буде описувати, добирає слова, що називають її характерні ознаки (яке в неї листя, стебло, квітка) і описує рослину, не називаючи її. Під час опису потрібно звернути увагу на ті ознаки рослини, які притаманні тільки їй. При цьому можна скористатися підказкою Всезнайка.

Підказка: *Квітка* — біла, жовта, фіолетова, червона, ніжна, пахуча, велика, мала.

Стебельце — тоненьке, товсте, соковите, високе, коротеньке, струнке, вигнуте.

Листя — кругле, довге, тоненьке, гостре.

Після завершення роботи школярі зачитують свої описи, а клас відгадує, яку весняну квітку вибрав кожний учень. Той, хто відгадує, повинен вказати, які саме слова допомогли йому здогадатися, про яку квітку йдеться.

Експериментальна перевірка запропонованої методики розвитку зв'язного мовлення учнів 1–2 класів засвідчила, що дібрані завдання, методи і прийоми роботи є посилюючими для школярів цього віку і забезпечують збагачення лексичного запасу учнів та формування вмінь будувати речення і зв'язні висловлювання в усній і письмовій формах.

ПРИЧИНИ СТИЛІСТИЧНИХ ПОМИЛОК У ПИСЬМОВИХ РОБОТАХ УЧНІВ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЇМ

Наталія ЯНКО,

аспірантка Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т.Г.Шевченка

Різноманітні стилістичні помилки, які зустрічаються в класних та домашніх творах, переказах молодших школярів, — свідчення недостатньої мовленнєвої культури.

Мета нашої статті — звернути увагу вчителів на найтипівіші з них, проаналізувати їх причини та подати деякі методи щодо їх усунення та запобігання їм.

Як показує аналіз учнівських робіт, найбільш повторюваними у творах та переказах молодших школярів є стилістичні помилки, пов'язані з використанням лексичних засобів мови, так звані **лексико-стилістичні помилки**. А саме:

1. Невиправдане повторення одного і того ж самого слова та вживання спільнокореневих слів в одному чи сусідніх словосполученнях, реченнях (тавтологія). Цей тип помилки трапляється майже в кожній роботі, причому, найчастіше повторюються іменники та займенники: *Дятел — невеличкий птах. Він живе у дуплі. Він приносить природі велику користь. Дятел видобує з-під кори шкідників, які шкодять деревам.* Основні причини помилки — синонімічна бідність мови учнів, слабка навичка добору слова, мовленнєва неуважність (діти забувають, що вже використали це або спільнокореневе слово і застосовують його знову). Як свідчать спостереження, учні початкових класів досить легко знаходять і виправляють повтори у своїх текстах, отримавши відповідні вказівки вчителя.

2. Багатослів'я, вживання зайвих слів (плеоназм): *пернатий птах, своїм особистим прикладом, у січні місяці, опустив голову вниз, солодкий цукор* тощо. Причини помилки полягають у невмінні учнів висловлювати свої думки чітко, стисло, а іноді навіть у бажанні висловитися "гарніше", "розумніше".

3. Вживання слів та словосполучень у невластивому для контексту значенні, невмінні користуватися паронімами: *Їжак — лісовий мешканець. Він невеличкого зросту.* Словосполучення "невеличкого зросту" вжито недоречно, бо йдеться про тварину, а не людину. *Дятла називають лісним лікарем. Це моя любима книжка. Калина — лікувальна рослина.* Незначна відмінність у звучанні слів-паронімів *лісний* і *лісовий*, *любимий* та *улюблений*, *лікувальний* і *лікарський* та подібних викликає труднощі у засвоєнні їх і призводить до порушення точності слововживання.

4. Порушення загальноприйнятого (фразеологічного) сполучення слів: *У нашій сім'ї бабусина думка відіграє велике значення* (треба: *має велике значення*). *Їжачок приносить людям добру користь* (треба: *велику користь*). *У цьому магазині дешеві ціни* (треба: *низькі ціни*). Причини помилок цього типу: малий мовний досвід, незнання особливостей фразеології рідної мови.

5. Невмотивоване вживання слів і виразів іншого стилю. Більшість учнів початкових класів не сприймає стилістичного забарвлення слів: у їхній мовній свідомості словниковий запас не диференційований на книжні, нейтральні та розмовні слова. Тому в переказах, під час написання творів школярі часто вживають розмовні слова, які вони чувають у мові оточуючих і за допомогою яких спілкуються самі: *Кали Микалка прийшов додому, мамі ще не було. І він поплентався до сусідів.* Невмотивоване використання книжної лексики, особливо термінологічних слів, нерідко призводить до комічності ситуації: *Мати-ведмедиця стежила за тим, щоб ведмежатка, граючись, не отримали травму.* Медичний термін *травма* суперечить загальному забарвленню тексту. *Прийшла осінь. Листя на деревах пожовтіло. Лише хвойні дерева залишилися зеленими.* Словосполучення-термін *хвойні дерева* більш притаманний науковому тексту.

6. Невмотивоване вживання діалектних і розмовно-просторічних слів та словосполучень: *На бабусиному городі ростуть помідори, капуста, гурки, бараболя*. Подібні слова та вирази притаманні усному мовленню учнів, хоча нерідко зустрічаються і в писемному; діти зазвичай вживають їх під впливом мовлення батьків, свого сімейного оточення. Щоб усунути з мови учнів слова такого типу, вчитель має добре знати особливості місцевої говірки.

7. Невдале використання слів з емоційно-експресивним, оцінним забарвленням. Спостереження за усним і писемним мовленням учнів свідчать про те, що в молодшому шкільному віці в учнів уже сформовані можливості розрізнення емоційних відтінків слів. Однак активний словник цієї лексики дуже обмежений. У тих випадках, коли емоційно-експресивна лексика все ж використовується, її вживання супроводжується помилками. Зокрема, там, де необхідно вжити слова з експресивною оцінкою, учні часто вживають нейтральні слова, й навпаки. Не завжди правильно діти розуміють значення таких слів, бачать емоційно-оцінне забарвлення там, де воно відсутнє: *Прийшла осінь. Небо вкрилося хмарами. Повітря стало холоденьке* (треба: *прохолодне*). Причини помилок цього типу пов'язані з недостатнім мовним досвідом, з відсутністю чуття мови, з нерозумінням того, що певні категорії лексики мають здатність не тільки називати поняття, явища, а й передавати ставлення, оцінку.

8. Сплутування російських і українських слів, дослівний переклад російських слів, так звані "кальки", наприклад: *Дятел — невеличка птвичка. Тільце у нього чорне із білими смугами, а на голові красенька шапочка*. *Майже усі учні нашого класу приймали участь у концерті* (треба: *брали участь*). *Минуло дві неділі канікул* (треба: *два тижні*). Використання слів однієї мови в іншій свідчить про відсутність усвідомлення відмінності між українською та російською мовами, низький рівень мовної культури.

Серед стилістичних помилок, пов'язаних з ненормативним утворенням та вживанням форм слів і частин мови, — морфолого-стилістичних, найтипівшими для письмових робіт молодших школярів виявилися такі:

1. Дитяча усна словотворчість (діти утворюють власні слова відповідно до словотвірної системи сучасної української мови).

2. Використання діалектних або просторічних форм замість загальноприйнятої літературної норми: *Сидимо за одною партою* (треба: *однією*), *у його великі ланки* (треба: *у нього*), *їх мати* (треба: *їхня*).

3. Вживання у формі множини тих іменників, які використовуються тільки в однині: *З'їв два борщу, випив два компоту* (треба: *з'їв дві тарілки борщу, випив дві склянки компоту*).

Основні причини морфолого-стилістичних помилок — недостатній мовний досвід, вплив просторіччя та діалектів.

Серед синтаксично-стилістичних помилок найпоширеніші ті, що стосуються:

1. Порушення керування, частіше прийменникового: *Діти поклали у годівничку крихти від хліба* (тре-

ба: *крихти хліба*). *Миколка старший брата* (треба: *старший за брата*).

2. Порушення узгодження (присудка з підметом, означення з означуваним словом): *Я з мамою ходили на екскурсію. Біля школи зібралися багато учнів. Моя бабуся дуже досвідчена лікар*.

3. Неправильне вживання займенників: а) порушення смислового та граматичного зв'язку між займенниками й тими словами, на які вони вказують, що, крім стилістичної невправності, може вносити незрозумілість у речення, призводити до двозначності думки: *Коли Заєць наскочив на Вовка, він злякався і втік*; б) займенникове подвоєння підмета (дублювання): *Сашко — він найсмівливіший з хлопчиків нашого класу. Пташка корисна тим, що вона лікує дерева*.

4. Змішування різних видових та часових форм дієслів: *Катя збирає кульбаби, а потім плела вінок. Наша кішка довдила мишей, руйнує гнізда пташок*.

5. Порушення звичайного порядку слів, що іноді призводить до перекручування змісту висловлювання: *Прийшла осінь, обсіпала, ніби все золотом* (треба: *Прийшла осінь, обсіпала все, ніби золотом*). *Вулиця веде до річки, на якій ростуть берізки* (треба: *Вулиця, на якій ростуть берізки, веде до річки*).

6. Невміння знаходити межі речень (невиправданий поділ складного речення на прості, невміння ділити текст на речення): *Якщо б не було дятла. Дерева були знищені жуками*.

Причини синтаксично-стилістичних помилок — низький загальний рівень мовного розвитку, відсутність чуття мови, вплив просторіччя та діалектів.

Безпосереднє спостереження, аналіз та класифікація наявних у творах та переказах учнів стилістичних помилок дають змогу виявити і ті загальні причини, якими ці помилки викликані.

Однією з основних таких причин є недостатня практична спрямованість уроків української мови. Більшість учителів і досі орієнтується на засвоєння мови як системи, що об'єднує різні рівні й одиниці мови; вважає, що теоретичні знання з фонетики, лексики, граматики забезпечать належний рівень мовленнєвих умінь і навичок, забуваючи при цьому, що мова — найважливіший засіб вираження думки, засіб людського спілкування, й чим вона правильніша, виразніша, тим краще виконує своє призначення.

Інша причина полягає в тому, що активний словниковий запас учнів початкових класів дуже бідний. Навіть ті слова, які увійшли до його складу, у більшості випадків не завжди засвоєні ними так, як треба. Названа причина є наслідком слабкої начитаності учнів, недостатньої словниково-стилістичної роботи у школі, яка здебільшого має епізодичний, безсистемний характер, а іноді на уроках і зовсім не знаходиться місця та часу для виховання таких важливих якостей мовлення, як точність, виразність, емоційність.

Причиною низької стилістичної грамотності учнів є і невміння аналізувати мовні особливості художніх творів. На уроках читання під час вивчення того чи іншого літературного твору багато уваги приділяється його змісту, меті, ідеї, характеристиці персонажів.

А про художню майстерність письменника, про лексичні та граматичні виражальні засоби, використані ним, говориться мало. Такий необхідний міжпредметний зв'язок уроків української мови та читання не застосовується.

Інша важлива причина – роботі над стилістичними помилками не приділяється належна увага. Від учнів вимагається обов'язкове виправлення та пояснення орфографічних та пунктуаційних помилок. Стилiстичні ж помилки, як правило, не впливають на оцінку, і "боротьба" з ними нерідко обмежується їх підкресленням та деякими виправленнями на берегах зошитів. Учні звикають до неминучості такого явища, до того, що це не головне, й не задумуються над сутністю тієї чи іншої стилістичної помилки, не намагаються виправити її та не припускаються надалі.

Необхідно наголосити, що більшість відомих методистів мовленнєві помилки, зокрема стилістичні, пояснюють трьома основними причинами. Найважливішою з них вважають так званий тиск мовної системи – її можливостей, а мовна норма – конкретно-історична реалізація системи. Оскільки відмінність між системою і нормою існує об'єктивно і факт їх нерівномірного засвоєння при оволодінні мовою не підлягає сумніву, системні помилки до деякої міри неминучі і є ознакою мовлення конкретного учня, навіть такого, у якого розвинене мовне чуття.

Друга причина помилок – складність механізму становлення мовлення. Перед тим, хто говорить (пише), стоїть завдання **втїлити** певний смисл у текст (усний чи письмовий). У свідомості творця мовлення відбувається декілька складних процесів: відбір синтаксичної моделі із числа збережених у довготривалій пам'яті, добір лексики для заповнення синтаксичної моделі, добір необхідних форм слів, розташування їх у певному порядку. Усі ці процеси відбуваються одночасно і взаємно координуються.

Третя причина – це недостатньо високий рівень загальної мовленнєвої культури дорослих людей: батьків, родичів тощо. Усі недоречності та помилки, що зустрічаються у мовленні дорослої людини, як у дзеркалі, відображаються у мові дитини.

Безсумнівно, для того, щоб ефективно організувати роботу з метою усунення стилістичних помилок та запобігання їм, вчителю необхідно враховувати їх лінгвістичну і психологічну природу. Важливими шляхами подолання стилістичних помилок, на наш погляд, є:

- глибоке засвоєння учнями лінгвістичної теорії;
- ознайомлення учнів початкових класів на доступному їм рівні зі стилістичними ресурсами мови;
- активізація "стихійного" процесу засвоєння літературних норм (досконале мовлення дорослих, літературні тексти тощо);
- робота зі словниками та іншою довідковою літературою;
- виконання спеціальних вправ та завдань, спрямованих на збагачення активного словникового запасу учнів, виховання уважності до слова, почуття стилю, формування уміння вживати те чи інше слово у певному контексті та обирати мовленнєві засоби залежно від стилю мовлення, уміння "бачити" і "чутти" помилки у своєму і чужому мовленні;
- складання усних та письмових творчих робіт (творів, діалогів, переказів тощо).

Учитель повинен пам'ятати: під час вивчення практично будь-якої теми на уроках мови та читання необхідно проводити в тій чи іншій формі лексико-стилістичну роботу, а при виправленні помилок у письмових висловлюваннях враховувати особливості мовлення учня, його стиль. Потрібно сприяти тому, щоб у кожного учня розвивалася своя манера висловлювання.

Оволодіння всіма тонкощами мовного багатства – процес складний і тривалий. Подолання стилістичних помилок та їх усунення у письмовому мовленні школярів сприятиме вдосконаленню їхньої загальної мовленнєвої культури. Стилiстична робота, яка проводиться систематично, під час вивчення кожної граматичної теми, з урахуванням вікових особливостей та загального розвитку учнів, допоможе запобігти більшості стилістичних помилок у їхньому мовленні.

Рідна земля, рідна мова

Моя Україна!
Прекрасна, єдина.
Мій дім, моя хата,
І мама, і тато.

Країно-матуся,
Я серцем клянуся,
Тебе не покине
Ніколи дитина.

Країнонько рідна!
Молюся за долю,
За мир і за щастя,
За славу і волю.

Мені ти, як ненька,
Країно рідненька,
І ми тут зростаєм
І мову вивчаєм.

Бо рідная мова –
Це батьківське слово,
Це пісня матусі
І казка бабусі.

Багатство країни –
Це мова єдина.
Ти, мовонько рідна,
Як хліб, нам потрібна.

Валерія ШЕВЧЕНКО,

учениця 3-В класу ЗОШ І ст. № 22 м. Павлограда
Дніпропетровської обл.